

VIHAR JUDIT

„A zuglói zug zen imaházban”

Bratka László: *Hétpecsétes város levéltárában* című
gyűjteményes verseskötetéről

Harminkét év termésének legjavából, 1970-től 2002-ig írott verseiből kötött különös csokrot Bratka László, amikor a *Hétpecsétes város levéltárában* című gyűjteményes kötetét megjelentette a Kortárs Kiadó. A cím jellegzetes világot ígér, annak nemcsak jelenét, hanem múltját, történetét is sugallja. Bratka tizenkét különböző ciklusba gyűjti össze költeményeit, de mindezek előtt – mintegy a kötet két hőseit bemutatandó – mottóként a *Sarkcsillagig érő ajtófélfá tövében* című kulcsfontosságú versével köszönti az olvasót. S vajon kik a kötet hősei, a hétpecsétes város szemléltői, kik állnak az „ajtófélfá tövében”, akik fogadják a kíváncsi olvasót? A vers két elegáns körmondatából megtudjuk, hogy egyikük a „kérdőjellé tekeredett farokkal” „minden praktikus célt nélkülöző” macska, másikuk pedig nem más, mint a „macskát kérdező”, a költő. Világuk határtalan: az ajtófélfá tövétől a Sarkcsillag magasságáig nyúlik, valóságon innen és még azon is túl, hiszen a költészet nem ismer határokat. Ők ketten együtt járják be Gyált és Szentpétervárt, megfordulnak a Marson és Buddha tenyerén, megnézik Atlantiszt és „Na' conxipan”-t. Groteszk, néhol földhözragadt, néhol diabolikus, magasfeszültségben rezgő kettősük más költeményben, így az *Őszi dolgozat* című prózaversben is feltűnik:

„A macskával nézzük az erkélyről az őszt. Ő egy bádoggörgéssel pördülő levél után kap kipattanott karmaival, én e vers után. Hisz mégsem a golyó költött bennünket... ő macska lenne, én meg ember, tralla-lalla-la, a kipattanásig feszülő trambulínon, a belül megkötő idő és a lánctalpas ég között.”

Nem véletlen itt az ember és a macska párosa. Bratka László verseinek kedvelt világa tőlünk napkeletre esik, s ez főként a hatalmas orosz föld, no meg a mesés Távol-Kelet. Ezekon a vidékeken a macskákat nagy becsben tartják. Ha csak arra gondolunk, hogy Bulgakov: *Mester és Margaritájának* egyik hőse a két lábon járó kandúr, Behemót – Bratka *Mutatványosbódéjában* is történik rá utalás –, máris rokon vonásokat tapasztalunk. De a modern japán irodalom egyik legkiemelkedőbb alakja, *Nacume Szószeki* is írt regényt *Macska vagyok* címmel, melynek főszereplője egy tanár macskája, az író az ő szemszögéből ábrázolja, s leplezi le a városi ember gyarlóságait. Bratkánál a macskát titokzatos misztikum lengi be, „járja útját a Macska, mint aki tud valamit”. Társa, a költő, akinek sok-sok énje és fölöttes énje jelenik meg a különböző versekben. Ilyen különös én például a „baba”, aki mindig a tárgyias valóságból indul ki, kilencszer olvassuk a kötetben a lakonikus kijelentést: „Kilencchatvan – mondja a baba”, s jut el egyre inkább filozófiai mélységekig: „Legjobb annak, aki éntelen, és úgy

megy át száján étel, lélegzet és szó, mint a homokórán az idő.” Mégis ennek a sokarcú éneknek más helyütt maximálisan kozmopolita neve van: *Ibn Benson dell Ovicsffy*, akiben legalább öt nemzet sűrűsödik, s aki persze tudjuk, nem más, mint maga a költő. Bratka vállalja ezt a sokarcú különbözőséget, de emellett azt vallja, hogy „*a rétegek lehántása után pont vagyok*”. Másutt így fogalmaz: „*pont vagyok a transzcendens kérdő- vagy felkiáltójel alatt*”. Láttuk, a *pont* lényeges kifejezés Bratka oeuvre-jében, az utóbbi idézetben a költői felelősségtudat gondolata is felmerül. Egyik versciklusának is *A pont* címet adta. Ebben a ciklusban főként önmagához, a költőhöz ad kulcsot. A *pont* tehát az a parányi hely, amelynek nincs kiterjedése, de mégis, a *pontból* indul ki minden, itt vannak a „*kezdőpont-fogások*”, s a „*távolságok*”, a „*magasságok*” is ebből a *pontból* szemlélhetők.

A költő és a macska párosát átjárja a „*füstkarikákat felfűző elmélkedés*”. Ez az elmélkedés a keleti filozófiákat idézi, Bratka László jól ismeri ezt a világot, sokat foglalkozott tibetológiával, a klasszikus kínai filozófusokkal. Költészetében megjeljük a taoizmus eszméit, Csuang Ce gondolatait, a kínai és japán buddhizmust, ahol minden egy másfajta, gyakran fordított nézőpont szerint látszik, ahol a „*távolságok... visszafelé ugrották át egymást*”, ahol „*a magasság összecsapott szárnyal, lángolva a mélység alá zuhant*”. Ebben a világban minden reinkarnálódik más dimenzióban, de megjeljük a régit, s ami újnak látszik, azzal is már találkoztunk valahol. Főnixmadárként mindig és minden újjászületik szakadatlan, csak egy a különbség, a Nirvánát soha nem érjük el. Csuang Ce filozófiáját tükrözi a következő japán versforma, a világlíra legparányibb gyöngyszeme, melynek modern változatával találkozunk Bratkánál ebben a páros haikuban, mely híven tükrözi a reinkarnáció, a jin és a jang szellemét:

*Énbennem – szólás
Abban szürke számár s köd
A szólásban én?*

*Énbennem – szólás
Abban szürke számár s köd
És hol vagyok én?*

Sokan írnak napjainkban Magyarországon haikut, de a vers formai követelményeinek ritkán tesznek eleget. Nem így Bratka László, aki betartja az 5-7-5 szótagszámot, emellett hű az eredeti ritmusképlethez, mely szerint mindig az első és az ötödik szótagon van a hangsúly, a nyomatók. A sorvégi rím helyett az alliteráció jellemző a haikura, s ezt találjuk költőnkénél is. Az *sz* és az *s* hangok sűrű ismétlődése a száguldó időt érzékelteti.

Két főhősünk, a költő és a macska varázslatos utazásai során különböző helyeket és korokat jár be, különböző nagy elődöket látogat meg. Egyik versciklusának – egyben 1982-ben megjelent kötetének – címe is ezt sugallja: *Verseim*

idegen tájban. A költő így ír erről: „...a lélek, mint elszánt utazó a Földet, be tudja járni a mindenséget.” A sok ének sokfajta előképe van, akiket hol nekünk, hol műveik egy-egy sorával, hol egy-egy szereplőjével idéz az olvasó elé a költő. E költői panoptikumban találkozunk a *Gólyakalifa* szerzőjével, Babitscsal, Csokonai is felrémlik, Petőfi nemcsak *Szeptember végén* van köztünk, s a közelmúlt magyar énekesei: Weöres Sándor, Kormos István és Berda József. Legtöbbször azonban a magyar költők közül József Attila-reminiszcenciák köszönnek ránk: „helyes öntőformákba töltetik az élet”. Vagy egy egész költemény, a *Józsefállítás* című vers, mely a *Tiszta szívvel* bűvöletében íródott. Petri György sorait lehetne idézni, aki hasonló életérzést fogalmaz meg József Attilára hivatkozva, csak talán a bratkai iróniánál keserűbben:

*Kedves Attila, Duna nincs már.
Hol vagyunk már attól,
hogy dinnyehéj: a szar úszik, durva ipari szenny.*

József Attila mellett a világirodalom nagyjai is megjelennek a kötetben, főként a nagy orosz realisták, nem véletlenül, hiszen Bratka László korunk egyik legkiválóbb orosz műfordítója, s számos modern orosz regényt, Jerofejev, Pelevin világhírű munkáit általa ismerhette és ismerheti meg a magyar olvasóközönség. A verseskötet lapjain találkozhatunk a „két szabad vegyértékkel rendelkező” Lev Tolsztojjal, mint gigerlivel, aztán Marmeladovval, Nasztaszja Filipovnával, Dosztojevszkij regényalakjaival, a XX. századi orosz líra és epika kiemelkedő alakjaival: Anna Ahmatovával és Gumiljovval. Másutt Nabokov tűnik fel. Ez sem véletlen, mert Bratka László a *Lolita* nagy sikerű szerzőjétől is ültetett át magyarra elbeszéléseket.

De megérkezett ide Dante egy másik világból, ahol más megközelítésben, más dimenziók között látja őt költőnk „*a Zemberélet útjának felén*”. Az amerikai költők közül a szabadvers atyja, Walt Whitman is helyet kapott, aki „*csendben egerészett*”. A költőkön, írókon kívül más neves személyiségek is jelen vannak a kötetben, mint például Kodály, Kondor Béla vagy akár Viktória királynő.

A mai élet világa sokszor keveredik Bratkánál a múlttal, az európai táj az arab, a török világgal. Ebben a különös közegben minden lehetséges. Mint mikor a világhálón kattintgatunk, Bratka Lászlónál is gyakran a gondolat szárnyán röpködünk át egyszerre egy másodperc alatt több ezer kilométert és évszázadot. „*A huszárok kimennek a reptérre, ahol TU 1001 Éjszaka típusú gépbe szállnak.*” A különböző dimenziók, a tér, az idő, a számok nála gyakran egymásba csúsznak. Érdekes jellegzetessége világának, hogy egyszerre van nála jelen a groteszk humor és a véresen komoly valóság. Ez a világ természetesen a modern mesék világa. Nem véletlenül egy-egy versciklus, egy-egy költemény címe is erre utal: *Ecce volt, hol nem volt* (ez egyben 1998-ban megjelent verseskötetének címe is), *Amikor a marslakók leszálltak a Földre...* Hogy mennyire a modern mesék

világában vagyunk, amelyek a múltban gyökereznek, példaként hadd szolgáljon erre a kötet egyik legjátékosabb, legzeneibb alkotása, a *Csomó* című vers az utolsó versciklusból:

*Egy hajdanvolt ember
hajdanvolt télben
hajdanvolt szánban ülve
hajdanvolt lábát
hajdanvolt prémekbe tekerve...*

*Helyesbíték:
nem hajdanvolt,
hanem hajdanvan!*

*Egy hajdanvan ember
hajdanvan hajnalban álmából
hajdanvolt emberre riadva
hajdanvan asztalhoz ülve
hajdanvan lábát fázlalja
miközben a hajdanvoltat
a hajdanvant
hajnalban egy papíron
összecsomózza*

E poézissal teli mesevilágban van otthon Bratka László, hiszen egyik legnépszerűbb munkája, a Gothár Péterrel közösen írt *Hagyjállógva Vászka* című film forgatókönyve a mai orosz valóság modern meséje, melyért 1996-ban, a 27. Magyar Filmszemlén forgatókönyv-írói fődíjat nyertek. Ez a világ azonban nem a szépség, a ragyogás világa, itt a nincstelenség, az otthontalanok, a kifosztottak szájalomra méltó, sajnálatra ítelt silány odújáról készült láttelep. Ezek a mesék nem az Óperenciás tengeren innen vagy túl történnek, hanem itt, Magyarországon, ahol görög múzsa helyett „*Rongykáposzta néni*” ad ihletet a költőnek, ahol a „*prosztó apokalipszis*” az úr. Még pontos időmeghatározást is kapunk a költőtől, hogy e sajátos mesék mikor zajlanak: „*A Lajka kutya fellövésétől addig, amíg a Trapper, majd azt követően a márkás farmerek kerültek a gyermekek érdeklődésének homlokterébe.*”

Ebben a világban „*olyan kákabélű lett minden*”, jegyzi meg a költő egyik énjé, a baba. Megjelennek itt „*korunk hősei: a Balek, a Szélhámos és a döckös ülepű Hivatalnok*”. Ebben a világban Skatulyovicsnak hívják a doktort, „*Sárkány bácsi kertjében embercsontokat kaparnak ki a tyúkok*”, miközben ütődött Gyurka „*babfejtés közben a babot üres testnyílásaiba dugdossa*”. A kötet világa elsősorban tehát Európa lepusztultabb felének világa a XX. század végén, a XXI. elején, a rendszerváltozás előtt és után, olyan hely, amelynek lakóit

arra kárhoztatták és kényszerítették, hogy csábosnak hitt hazug karámban éljék le életüket, hogy aztán még egyszer meg kelljen tenniük ugyanazt a történelmi utat, amelyet Európa boldogabbik fele korábban csak egyszer járt be. A szocializmusnak nevezett időszak kritikáját így fogalmazza meg Bratka László: „*Ilyen volt az egész kor: nagyjából semmi sem működött akként, amilyennek látszott.*”

Olyan világ ez, ahol termőföld helyett műanyaggal átitatott földbe ültetnek, a termés meg vagy összeaszalódik, vagy elrothad. Olyan világ ez, ahol „*zsebóra nagyságú könny*” hull az emberek szeméből. Olyan világ ez, ahol a „*Kremlbólazangyal*” szól. Olyan világ ez, ahol a kisbíró nem azt dobolja ki, hogy a király férjhez adja legkisebbik lányát, hanem: „*Közhírré tétetik!.. Néhány nemzedéknek megint semmivé kell lenni! Az alábbi évjáratok gyülekezzenek háromnapi hideg félelemmel!*”

Bratka László verseire jellemző az Örkény egyperceseiének nyomdokain fel-támadó groteszk humor, szatíra. „Ha a szatíra műfajáról beszélünk, nem mehetünk el szó nélkül annak nyelvi megvalósulásai mellett. A nyelvi komikus hatás attól függ, hogy célzatában pusztán nevetetésről van-e szó, avagy egy világszemlélet, netán az abszurd nyilvánul meg a szatirikus szövegben. Mivel Bratka világszemlélete alapvetően tragikus (abszurd) elemeket magában hordozó, csakis az utóbbiról beszélhetünk” – írja egyik kritikusa, Kemsei István. Hogyan éri el ezt a groteszk ábrázolást a költő? Legtöbbször úgy, hogy a magasztos, az ünnepléses, a lényeges mellé szemrebbenés nélkül odahelyezi a parányit, a kisstílút, a lényegtelen, s ezek az aránytalanságok, a két egymáshoz nem illő találkozása váltja ki az olvasóból a szatirikus élményt, mint mikor a csúcsról hullámvasúton zuhanunk a mélybe, majd újból felkapaszkodunk, hogy utána még mélyebbre hullhassunk alá. Ahogy a következő idézet bizonyítja: „*Bőrcsök Cézár Zsolt teljes jártasságot szerzett nagyvilági imidzsben... addig ment, mendegélt, amíg rabul ejtette a török maffia.*”

A groteszk humornak nagyon gyakori forrása a szójáték, a különböző asszociációk összekapcsolása. Ilyen például, amikor Jules Verne nevét összekapcsolja a *Kalevala* hőséneke nevével: Jules Vernemőjnen. Ahogy már utaltunk egy cikluscímre, az *Ecce volt, hol nem volt* is bravúros asszociáció, nyilvánvalóan a mesék kezdetéről az *Ecce homo* jut az eszünkbe. Vagy az írógéppel kapcsolatban így játszik a szavakkal: „*az írógép az bírógép*”. Ezután az olvasóra bízva, hogy a *bírógép* mely jelentésére gondol: ítéletalkotásra a világ felett, avagy olyan gépre, amely sok lehetőséggel bír, sok minden elviselésére alkalmas. Persze az is elképzelhető, hogy egyszerre több jelentésre utal. Se szeri, se száma Bratka verseiben a humoros asszociációknak. Az egyik legszebb a következő: „*Király úr pofozgatja óramű pontossággal élete páratlanját.*” Egyik érzéki meseversében a hopmester „*úgy dülleszti, rezgeti ülepét, hogy majd megpattan a nadrágján az aranyszál.*” Nem nehéz felfedezni itt a reminiszcenciát: Gogol kedvelt alakjáról, Akakij Akakijevicsről írja, hogy arcának aranyér színe van.

Bratka hősei megnevezésekor, nevezetes helyek említésekor is gyakran számít

az olvasó asszociációira. Apollinaire híres versére, a *Mirabeau-híd*ra asszociálunk, amikor Bratkánál a „*Nyirabó-híd*” jelenik meg, mely alatt nem a Szajna fut, hanem görbe tükrök között maga a költő. Fantasztikus figura „Brehm REHM-e, a Laricsev manó”, ez a különös lény, aki különös dolgokat művel, mindent megtesz, hogy a kispolgári ízlést megfricskázza.

Petőfi örökbecsű vidám eposzából a szélestenyerű Fejenagy jut az eszünkbe, amikor Bratkánál „*Sutyorgóné a széles ülepű csecsenagy*”-ról olvasunk. De költőnk nem éri be ennyivel, még különböző idegen nyelveken is megcsillan a tenyeres-talpas humor, hiszen Sutyorgóné neve „*muszka nyelven Genitália Sirokazsópa, taliánul: Ursula Grandepizzapopo*”. Ki-be fordított idegen szavakkal elég sűrűn találkozunk a költő verseiben, ezek a fordulatok is mind a humor egyfajta megnyilvánulási formái. Japán szó is, orosz szó is bekerül ugyanabba az egy mondatba: „*a másodperc-kamikaze írógép kormányával upravljája*”. A japán szó közismert, magyar nyelvű előtagja van, míg a kevésbé ismert orosz szóhoz magyar végződés kapcsolódik. Másutt is jelentkezik Bratkánál ez az egyzólamú többnyelvűség. Mikor „élettel telik meg a pagony”, „felzendül a hallali, a hallali, a hallali (zvuki, gonki ognya li? Bella morte delli agnelli”. Ez nem más, mint az élet harsány lüktetése, a szeretkezés győzedelmes ritmusa, melybe a szép halál is beletartozik, túl minden bábeli hangzavaron. Figyeljük meg, hogy többnyire csak hangzós mássalhangzók: *l, m, n, ny* szerepel e néhány sorban, olyan dallamosan cseng, mintha kottában megírt zenéje is volna.

Költészetének egyik erőssége sajátos szóteremtése. Ezek az új szavak is gyakran válnak a sajátos bratkai humor forrásaivá. Ilyenek például az *eposzogás, panaszkönyvológia, sergeti magát, betöbrösödött*. Szóalkotásaival még agglutinálóbba teszi a magyar nyelvet. Vagy vannak olyan új szavai is, amelyeket két meglévő szó összevonásával hoz létre a költő, mint például a *korhadó* és a *hadakozó* szóból megalkotja a *korhadakozó* szót, vagy a *záp* és a *szikra* szóból a *zapszikra* szót, vagy a *természetgyógyász* és az *utász* szóból megszületik a *természetgyógyutász*. Előfordul, hogy több szóból, az állítmányi részből alkot egy új szót, mint például *Meg-lesz-csinálva kamarás, Meg-lett-mondva hopmes-ter*. Ez utóbbiak, játékoságuk miatt, könnyedén belesimulnak a mesék világába. Gyakran még a szavak határait is megváltoztatja a költő, például a *Szeptember végén* című versében így ír: „A zén lelkem oly szép.” Bratkánál az asszociáció mindig fontos, ebben az esetben is a „zén” szóról minden bizonnyal a *zen* jut az olvasó eszébe, a buddhizmusnak az az ága, amely főként Japánban terjedt el, de most már nálunk is ismerik. A játék mögött tehát egyrészt a Távol-Kelet iránti mély vonzalom fejeződik itt ki, másrészt ennek magyarországi lecsapódása, tükröződése, mint ahogy Bratka következő modern haikujában is:

*Tavas. A lombot
Kilökvé lomtalanít
Odalent a föld.*